

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВТІЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито особливості втілення технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки та діагностики її ефективності.

Ключові слова: креативність, креативні здібності, технологія, компоненти технології, діагностика.

У всіх країнах, хоча й у різний час, проходить перманентний процес удосконалення ідеї реформації національних систем освіти на всіх її рівнях. Зокрема, у різних за своїми філософськими, світоглядними позиціями дослідженнях існує однакова думка щодо основних критеріїв освітніх реформ. “Не можна розглядати освіту як додаток до функції виробника кваліфікованої робочої сили або робити висновок про чийсь успіх за кількістю дітей і дорослих, що одержали знання, – стверджує Жак Аллак – директор Міжнародного інституту планування освіти. – Якщо освіту вважають правом людини, то лише тому, що вона приводить до розвитку творчих здібностей, поглиблення участі в економічних, соціальних і культурних відносинах у суспільстві й, відповідно, до більш ефективного внеску в розвиток людства” [1, с. 17]. Такий стан справ в освіті потребує втілення в освітній процес вищої школи нових технологій навчання, що стимулювали б розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців.

Упродовж ХХ ст. питанням креативності активно опікувалася як світова, так і вітчизняна психолого-педагогічна думка (В. І. Андреев, Г. С. Бастищев, Д. Б. Богоявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, В. В. Давидов, В. М. Дружинін, Н. Коган, О. О. Мелик-Пашаєв, О. В. Морозов, Я. І. Пономарьов, Є. П. Торренс, М. О. Холодна, Д. В. Чернілевський, В. Д. Шадриков та ін.) [2; 3; 4]. На основі аналізу різноманітних підходів до досліджуваної проблеми можна окреслити зміст поняття креативність як інтегративної риси особистості, що виявляється в підвищеній чутливості до проблем і нестандартному їх розв’язанні, здатності продукувати нові оригінальні ідеї й способи їх реалізації.

Наукова думка сучасності активізувалася щодо вирішення проблеми розвитку педагогічної креативності вчителів різних спеціальностей: української літератури, математики, іноземних мов, музики, фізкультури тощо (О. І. Артемова, І. В. Гриненко, С. В. Дмитрук, О. М. Дунаєва, О. М. Куцевол, В. А. Фрицюк, І. Ю. Шахіна та ін.).

Розвиток креативних здібностей у ряді праць досліджуваного дискурсу розглянуто в межах інноваційного розвитку освіти, тож виникає по-

треба проаналізувати особливості втілення технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки та діагностика її ефективності.

Мета статті – розкрити особливості діагностики ефективності втілення технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

Розвиток креативності є однією із центральних ліній особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки, оскільки дає змогу студентам скористатися всіма наявними в їх розпорядженні можливостями, зокрема інтелектуальними. По-перше, розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців створює необхідні передумови для становлення в майбутньому гнучкої, самостійної, незалежної й соціально активної особистості. По-друге, сприяє ефективності навчально-виховного процесу на всіх наступних етапах навчання. Успіх у вирішенні цих завдань може бути досягнутий при усвідомленні студентом гуманістичної цінності розвитку творчої індивідуальності, при особистісній та технологічній готовності педагога до розвитку креативності студента.

У наукових дослідженнях зарубіжних і вітчизняних психологів та педагогів явище креативності визначено по-різному: як створення нової цілісності, нових оригінальних продуктів або ідей, як розумовий процес, сукупність інтелектуальних і особистісних особливостей людини тощо. Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань творчості, творчого мислення та творчих здібностей особистості, взаємозв'язку креативності та інтелекту дав змогу сформулювати таке визначення досліджуваного поняття: креативність – інтегративна риса особистості, яка виявляється в підвищеній чутливості до проблем і нестандартному їх розв'язанні, здатності продукувати нові оригінальні ідеї й способи їх реалізації. Разом із тим з'ясовано, що креативні здібності – сукупність певних індивідуальних якостей особистості, що дають можливість здійснювати успішну творчу діяльність, спрямовуючи всі зусилля на оптимізацію процесу, знаходження великої кількості шляхів вирішення проблеми, можливість вийти за межі певної ситуації, мотивації й визначення власної мети; основними з них є оригінальність, гнучкість, критичність мислення, чутливість до проблем, цілісність сприйняття, увага, готовність пам'яті; особистісні – незалежність, самостійність, сміливість, рішучість, упевненість у собі, спонтанність, почуття гумору, відкритість.

На підставі численних досліджень встановлено, що одним із найбільш чутливих для розвитку креативних здібностей є підлітковий та юнацький вік (13–20 років), коли розвиваються спеціалізовані здібності до творчості, пов'язані з професійною діяльністю людини. У ході проведення констатувального експерименту нами було визначено, які саме креативні здібності превалюють у майбутніх учителів початкової школи, а які – потребують подальшого розвитку. Ураховуючи це, ми виокремили такі креативні здібності, що слід розвинути в студентів для забезпечення повноцін-

ного розвитку креативних здібностей: пошук інформації з різних джерел; продуктивна обробка навчальної інформації; вирішення навчальних проблемних завдань; творче виконання навчальних завдань; оригінальність; осмисленість; ціннісне ставлення.

Виявлені в дослідженні креативні здібності визначають необхідні зміни в системі підготовки вчителя початкових класів, актуалізують проблему відбору педагогів для роботи з творчими дітьми.

Запропонована нами технологія розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи включає такі елементи: блок цілепокладання (мета й завдання); підготовчий етап (створення умови: наявність науково-методичного забезпечення, матеріально-технічної бази, врахування індивідуальних ознак студентів, організація занять на високому науковому й методичному рівнях); діагностико-мотиваційний етап, який за допомогою анкетування, бесід, лекцій, конкурсів, ігор мотиваційного спрямування, науково-практичних конференцій із запрошенням провідних педагогів напряму початкова освіти, мав забезпечити появу в студентів певного інтересу до проблеми розвитку креативних здібностей, усвідомлення їх значущості в процесі фахової підготовки; операційно-технологічний етап, який представлений комплексом методичного інструментарію (форм, методів, прийомів, засобів, методик); рефлексивно-коригувальний етап, що передбачав діагностику й аналіз експертами рівня розвитку креативних здібностей у студентів; самоаналіз студентами результатів діяльності, спрямованих на розвиток креативних здібностей.

У нашому дослідженні при розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи ключовими виступають чотири компоненти: когнітивний, мотиваційний, інтелектуально-творчий, рефлексивно-оцінний. Усі вони виконують важливі функції. Так, когнітивний компонент передбачає наявність системи знань у студентів про особливості творчого процесу як одного із складників педагогічної діяльності вчителя початкової школи, знання з проблеми креативності як базового компонента сучасної професійної діяльності; наявність творчого досвіду; мотиваційний компонент сприяє розвитку емпатії, створює потребу в постійному пошуку нових знань, визначенні власних пріоритетів, відповідній спрямованості інтересів, вмотивованості на досягнення, прагненні досягти ідеалу, гармонійно розвиватися; мотиваційній спрямованості на пошук нестандартних, відмінних від традиційних способів розв'язання навчальних завдань; спрямованості інтересів, мотивації досягнень, прагненні бути освіченою, конкурентоспроможною особистістю; інтелектуально-творчий компонент передбачає формування активної життєвої позиції майбутнього фахівця, інтелектуально-творчої ініціативи, широти асоціацій, оригінальності мислення, уміння приймати нестандартні рішення, швидко орієнтуватись у нових ситуаціях; здатність гнучко реагувати на поставлене завдання; обрати оптимальне вирішення його; здатність до планування, імпровізації; конструктивних рішень; уміння пошуку інформації в різних джерелах; рефлекс-

сивно-оцінний компонент сприяє прояву міри адекватності людини, необхідності аналізувати існуючі системи цінностей і смислів, переоцінювати власні смислові й ціннісні пріоритети, сприймати, поважати та поділяти загальноприйнятні умови й правила.

Були виявлені критерії оцінювання та рівня сформованості кожного з вищеназваних компонентів, а саме: усвідомлення значущості творчого розвитку, творча спрямованість на вирішення педагогічних завдань, прагнення до самореалізації, творча активність, варіативність поведінки, теоретична озброєність, сформованість умінь щодо здійснення процесу творчого розвитку. Представлені чотири рівні в процесі розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи: низький, середній, достатній та високий.

Для втілення технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи ми обрали дисципліни циклів загальнопрофесійної й професійної та практичної підготовки, що є обов'язковими в навчальних програмах для молодших спеціалістів і бакалаврату: “Дитяча література з практикумом виразного читання”, “Основи педагогічної майстерності”, “Методика викладання української мови”, “Методика викладання природознавства”, “Педагогіка”, “ТЗН і методика їх застосування”, “Нові інформаційні технології та ТЗН”, “Передові технології у початковій школі”, “Організація самостійної роботи студента”, педагогічна практика тощо. Саме ці дисципліни дають змогу розвивати креативні здібності майбутніх педагогів у цілісному систематичному інтегративному зв'язку, що сприяє полегшенню процесу їх розвитку в студентській молоді шляхом уведення в навчальні плани відповідних тематичних занять або ж акцентуації на певних креативних здібностях на звичайних заняттях згідно з навчальною програмою. А також шляхом уведення до навчального плану для бакалаврату вибіркової дисципліни “Підготовка майбутнього вчителя до розвитку креативності молодших школярів”.

Сутність розробленої нами технології полягає в тому, щоб за допомогою комплексу традиційних та інноваційних методів і форм навчання, з урахуванням особистісних якостей здійснювати планомірний вплив на фахову підготовку майбутніх учителів початкової школи з метою розвитку креативних здібностей.

Задля ефективного втілення технології в процес фахової підготовки студентів на підготовчому етапі нами було створено належні умови.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практичного досвіду вчителів початкових класів дав змогу виокремити ряд педагогічних умов, що визначають розвиток креативних здібностей студентів. Таким чином, розвиваючи креативні здібності майбутніх фахівців, ми прагнули побудувати навчальні заняття як демократичну взаємодію учасників педагогічного процесу, знаючи особливості кожного студента в групі, ми забезпечуємо розвиток і саморозвиток особистості, пропонуємо кожному студенту, спираючись на власні особливості, здібності, інтереси, суб'єктний досвід, можливість реалізувати себе у процесі пізнання, навчальній та професійній діяльності.

Особливу увагу в дослідженні приділяли діагностиці креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Діагностика включала в себе дослідження за такими напрямками: дослідження самоактуалізації майбутніх учителів початкових класів; дослідження вербальної креативності майбутніх учителів початкової школи; дослідження особливостей когнітивного, мотиваційного, інтелектуально-творчого та рефлексивного компонентів технології розвитку креативності майбутніх учителів початкової школи (анкетування).

Для цього було використано такі методики: самоактуалізаційний тест, запропонований Л. Я. Гозманом, М. В. Крозом, М. В. Латинською; тест на вербальну креативність С. Медніка, адаптований А. Н. Вороніним; спеціально розроблену анкету, спрямовану на виявлення та опис професійно-особистісної позиції через ставлення студентів до когнітивного, мотиваційного, інтелектуально-творчого й рефлексивного компонентів технології розвитку креативності майбутніх учителів початкової школи; обсерваційні методи (спостереження та опосередковане самоспостереження студентами труднощів, які виникають у ході педагогічної діяльності); методи опитування (бесіда, інтерв'ю).

Накопичення та аналіз експериментальних даних здійснювали в ході комплексної діагностики рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

Експериментальну роботу проведено в Комунальному закладі “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради та його структурних підрозділах (педагогічних коледжах) (2010–2013 рр.) У ній були залучені студенти, майбутні вчителі початкової школи, що навчаються в різних системах підготовки (багаторівневої “педколедж – ВНЗ” і за традиційною програмою вузівського навчання у вищій школі), та викладачі, які в процесі фахової підготовки студентів викладають різні дисципліни. Об’єктивно оцінити результати експериментальної роботи можна лише в тому разі, якщо вона ретельно спланована, має відкритий і масовий характер та доступна для спостереження будь-якому члену педагогічного колективу, а результати систематично піддаються науковому аналізу, отримані висновки, зауваження коригують хід теоретичної та експериментальної діяльності й дають змогу контролювати процес роботи.

Результати констатувального етапу експерименту показали, що рівень усвідомлення студентами значущості та необхідності розвитку креативності високий. Однак реальна потреба працювати з творчими дітьми, враховуючи всі майбутні труднощі, виявлялася ситуативно й мала нестійкий характер. Установка на творчість пояснювалася швидше престижністю самого поняття, а не бажанням використовувати в навчальному процесі креативні технології. Інтелектуально-творчий компонент виявився менш розвиненим. Сформованість когнітивного компонента готовності відповідала в основному низькому й середньому рівню. Знання про креативність, особливості її прояву та умови розвитку поверхові й безсистемні. Майбут-

ні вчителі недостатньо володіли прийомами, методами та технологіями розвитку креативності, способами творчого вирішення конфліктів.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту показав підвищення рівня розвитку всіх компонентів досліджуваних креативних здібностей студентів експериментальних груп. Спостерігалось стійке позитивне ставлення до розвитку творчої індивідуальності, прагнення до творчої самоактуалізації, до зміни педагогічних стереотипів. Була помітна динаміка розвитку інтелектуально-творчого компонента порівняно з початковим рівнем. В експериментальній групі показники виокремлених креативних здібностей перевищували показники контрольної групи. Це підтверджує гіпотезу, що ефективність розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи забезпечується розробкою та впровадженням науково обґрунтованої технології. Виявлено динаміку розвитку рефлексивно-оцінного компонента розвитку креативних здібностей: найбільш розвиненими виявилися вміння оцінювати результати творчих досягнень. Збільшення відбулося й у показниках рівнів розвитку вмінь приймати нестандартні рішення, швидко орієнтуватись у нових ситуаціях; здатності гнучко реагувати на поставлене завдання; обрати оптимальне вирішення його; здатність до планування. Пояснюється це тим, що для формування цих умінь потрібний більший досвід практичної діяльності в умовах педагогічної практики в школі й на різних освітніх майданчиках.

Результати формувального етапу дослідження засвідчили казали, що розвиток майбутніх учителів початкової школи відбувся, він відповідав достатньому рівню розвитку. Отримані теоретичні та експериментальні дані дали змогу зробити висновок, що висунута нами гіпотеза дослідження дістала обґрунтоване підтвердження. Загалом, встановлено, що: розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи забезпечується єдністю когнітивного, мотиваційного, інтелектуально-творчого, рефлексивно-оцінного компонентів; ефективність її формування визначається діагностикою вихідного стану й аналізом динаміки розвитку в майбутніх учителів креативних здібностей; технологія розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи спрямована на створення інноваційно-творчого освітнього середовища, усвідомлення значущості гуманістичної цінності розвитку творчої індивідуальності, творчу самореалізацію в процесі педагогічної діяльності, набуття креативного й комунікативного досвіду у вирішенні педагогічних проблем і оволодіння способами здійснення творчої діяльності; основними психолого-педагогічними умовами розвитку креативних здібностей є: актуалізація знань про особливості креативності, діагностики й умови її розвитку в дітей молодшого шкільного віку; розвиток у майбутніх учителів власних креативних якостей і ціннісного ставлення до вивчення творчої особистості; включення студентів у ситуації з багатоваріантними рішеннями; орієнтація їх на використання творчих методів вирішення педагогічних завдань, на впровадження в початковій школі креативних програм навчання й розвитку; формування вмінь, які дають змо-

гу здійснювати процес творчого розвитку; розвиток культури рефлексивного мислення і творчого спілкування в системі “викладач – студент”.

Висновки. Таким чином, нами розкрито особливості технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки (структура, етапи, умови) та діагностику ефективності її втілення. Разом із тим, подальших досліджень потребують такі питання, як: вивчення особливостей розвитку креативності на різних рівнях професійної підготовки, особливості підготовки вчителя до творчого розвитку дітей на різних етапах навчання (вуз, магістратура, курси підвищення кваліфікації тощо).

Список використаної літератури

1. Аллак Ж. Вклад в будущее: приоритет образования / Ж. Аллак ; пер. с англ. – Москва : Педагогика-Пресс, 1993. – С. 17.
2. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество : мод.-кодов. учеб. пособ. / М. М. Зиновкина. – Москва : МГИУ, 2007. – 258 с.
3. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 444 с.
4. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : монографія / О. М. Куцевол. – Київ : Освіта України, 2011. – 464 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014.

Полякова И. В. Диагностика эффективности воплощения технологии развития креативных способностей будущих учителей начальной школы в процессе профессиональной подготовки

В статье раскрыты особенности воплощения технологии развития креативных способностей будущих учителей начальной школы в процессе профессиональной подготовки и диагностики ее эффективности.

Ключевые слова: креативность, креативные способности, технология, компоненты технологии, диагностика.

Poliakova I. Diagnosis Effectiveness Implementation Technology Development of Creative Abilities of Future Primary School Teachers in the Process of Training

The article describes the features of the embodiment of technology and creative abilities of primary school teachers in the professional training and the diagnosis of its effectiveness.

The proposed technology development of creative abilities of primary school teachers includes the following elements: goal-setting unit; preparatory stage; diagnostic-motivational stage; operational and technological stage; reflexive-adjustment stage.

With the development of creative abilities of primary school teachers are the key four components: cognitive, motivational, intellectual, creative, reflective-evaluative. The cognitive component consists of a system of knowledge of the students about the features of the creative process as one of the components of teaching elementary school teacher; motivational component creates the need for a constant search for new knowledge; intellectual and creative component involves the development of original thinking, the ability to adopt innovative solutions to quickly navigate to new situations; ability to respond flexibly to the task; reflective-evaluative component contributes to the manifestation measure the adequacy of man, the need to analyze existing systems, reevaluate their priorities, accept, respect and share Generally accepted the terms and rules.

Were identified assessment criteria and levels of each of the above components.

Key words: creativity, creative skills, technology, components technologies, diagnostics.